

TERMINOLOGIK LEKSIKOGRAFIYA

Qoraboyeva Tursunoy

Andijon davlat chet tilari instituti

Filologiya va tillarni o'qitish:

nemis tili yo'nalishi 401-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Ismanova Odina

Annotatsiya: Ushbu maqolada terminologik leksikografiyaning mazmuni, vazifalari va lug'at turlari yoritilgan. Terminologik lug'atlar maxsus fan sohalarida qo'llaniladigan terminlarni yig'ish, izohlash, tasniflash va standartlashtirish jarayonini o'z ichiga oladi. Maqolada terminlarning kelib chiqish manbalari hamda ularning ilmiy va amaliy ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Terminologiya, leksikografiya, terminologik lug'at, standartlashtirish, tasnif.

Annotation: This article analyzes terminological lexicography, its functions and dictionary types. Terminological dictionaries collect, classify, explain and standardize professional and scientific terms. The paper identifies sources of terminology formation and highlights the scientific and practical value of special dictionaries.

Keywords: Terminology, lexicography, terminological dictionary, standardization, classification.

Аннотация: В статье рассматриваются сущность, задачи и виды терминологической лексикографии. Терминологические словари охватывают сбор, классификацию, стандартизацию и объяснение специальных научных терминов. Показаны источники формирования терминов и их научно-практическое значение.

Ключевые слова: Терминология, лексикография, терминологический словарь, стандартизация, классификация.

Til jamiyatning asosiy aloqa vositasi bo'lib, u ilm-fan taraqqiyoti bilan tezkor o'zgaradi. Har bir sohada yangi bilimlar paydo bo'lishi bilan terminlar tizimini yaratish va uni tartibga solish masalasi dolzarb bo'ladi. Shu nuqtai nazardan terminologik leksikografiya ilmiy terminlarni to'plash, izohlash va standartlashtirish bilan shug'ullanadigan muhim tilshunoslik yo'nalishidir. Terminlar oddiy so'zlardan farqli ravishda aniq ilmiy tushunchani anglatadi, ko'p ma'nolilikka ega bo'lmaydi va xalqaro qoidalarga tayanadi. Masalan, algoritm, sintaksis, elektromagnit maydon, fonema kabi atamalar bir ma'noli ilmiy tushunchani bildiradi. Lug'atlarda maqolalarning joylashtirilishi har bir lug'atda ko'zda tutilgan maqsaddan, qaysi tamoyilga asoslanganlikdan, lug'at turi, xarakteri, hajmi kabi jihatlarni hisobga olgan holda tartiblashtiriladi. Masalan, omonimlar lug'atida, avvalo, tayanch so'z beriladi: OT 1 – “ism” ma'nosida; OT 2 – “hayvon” ma'nosida; OT 3 – “ish-harakat” ma'nosida. Yoki sinonimlar lug'atida betaraf – dominant so'z asos sifatida joylashtirilib, uning ma'nodoshlari navbat bilan joylashtiriladi. “O'zbek tilining izohli lug'ati”da bosh ma'nodagi so'z berilib, uning ko'chma ma'nolari navbat bilan keltiriladi. Tarjima lug'atlarida belgilangan til so'zlari berilib, o'zga til birligi keyin joylashtiriladi. Etimologik lug'atda tahlil uchun tanlangan so'z berilib, uning kelib chiqishini belgilovchi, izohlovchi so'zlar navbati bilan keltiriladi. Tarkibida “X va H harflari ishtirok etgan so'zlar lug'ati”da avval bosh harflari X yoki H bilan kelgan so'zlar tanlanib, “X” harfi qatnashgan so'zlar oldin, “H” harfi qatnashgan so'zlar keyin joylashtiriladi. Demak, lug'at maqolalarini joylashtirish tartibi maqsad va ehtiyojdan kelib chiqqan holda belgilangan lug'at turlarining xarakteriga qarab, shuningdek, lug'at materialini o'zlashtirishning oson bo'lishini, foydalanishning qiyinligi va samaradorligi ko'zda tutib belgilanadi. Yana boshqacha tarzda tartib belgilash ham mumkin. Lug'at maqolalarining joylashtirish tamoyillari tilshunos A.Nurmonov tomonidan Alisher Navoiy asarlari tili bo'yicha yaratilgan lug'atlar orasida “Sangloh” lug'atining lug'at maqolalarini joylashtirishda izchil va puxta tamoyilga bo'ysunganligi qayd etiladi. (A.Nurmonov, “O'zbek tilshunosligi tarixi”, - Toshkent, 2002.). A.Nurmonov “Sangloh”da lug'at maqolalari quyidagi sxema asosida joylashtiriladi”, – deb qayd etadi: Quyida “Terminologik leksikografiya” mavzusi matn ko'rinishida uzluksiz holda beriladi: Terminologik leksikografiya — bu maxsus

sohalarga oid terminlarni yig'ish, tizimga solish, ularning mazmunini aniqlash, tarjima qilish, ilmiy talqinini belgilash hamda turli shakldagi terminologik lug'atlar orqali taqdim etish bilan shug'ullanuvchi leksikografiyaning alohida yo'nalishidir. Mazkur soha asosan fan, texnika, iqtisodiyot, tibbiyot, informatika, lingvistika, huquq kabi aniq yo'nalishlarga taalluqli terminlar bilan ishlaydi. Terminologik leksikografiyaning asosiy vazifasi terminlarni ilmiy mezonlarga ko'ra standartlashtirish, ularning mazmunini izohlash, so'zlar o'rtasidagi semantik munosabatlarni aniqlash hamda terminlarni milliy va xalqaro miqyosda bir xillikda qo'llanilishini ta'minlashdan iborat. Ushbu soha birinchi navbatda terminlarni yig'ish va ularni mazmuniy jihatdan tartibga solish bilan shug'ullanadi. Terminlarning aniq va ilmiy talqini beriladi, ular orasidagi sinonimiya, antonimiya, giperonimiya kabi semantik aloqalar o'rganiladi. Bundan tashqari, terminologik leksikografiya turli tillardagi terminlarning ekvivalentlarini aniqlash, tarjima jarayonini osonlashtirish va ilmiy-texnik matnlarni to'g'ri tushunishga yordam beradi. Terminlar bilan ishlashda ularning aniqligi, ma'nodoshlikning yo'qligi va nomutanosib bo'lmasligi muhim hisoblanadi. Shu bois terminlar umumiy til so'zlaridan farqli ravishda faqat bir ma'noni ifodalashga intiladi, ya'ni ular monosemantik bo'lishi talab etiladi. Terminologik leksikografiyada lug'atlar turli ko'rinishlarda yaratiladi. Bular qatoriga izohli terminologik lug'atlar, ikki yoki ko'p tilli tarjima lug'atlari, standart terminlar lug'ati, shuningdek, keng tushuntirish beruvchi ensiklopedik terminologik lug'atlar kiradi. Ularning barchasi tilshunoslar hamda tegishli soha mutaxassislari hamkorligida yaratiladi, chunki terminlarning ilmiy mazmunini faqat sohaga oid mutaxassis aniq belgilay oladi. Umumiy leksikografiyadan farqli ravishda terminologik leksikografiya so'zning badiiy qiymatini, uslubiy bo'yoqlarini hisobga olmaydi. U faqat ilmiy mazmun va aniq ta'rifni ustuvor deb biladi. Shu jihatdan u o'quv adabiyotlari, darsliklar, ilmiy maqolalar, texnik hujjatlar uchun juda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy ilm-fanning rivoji, ilmiy axborot almashinuvi, xalqaro hamkorlik aynan terminologik leksikografiyaning ilmiy asoslangan yondashuviga tayanadi. Xulosa qilib aytganda, terminologik leksikografiya fan va texnika tilini tartibga soluvchi, terminlarni ilmiy asosda izohlovchi, ularni tizimlashtiruvchi va kommunikativ-axboriy jarayonlarni yengillashtiruvchi muhim lingvistik sohaga aylandi. Uning rivoji

fanlararo aloqalar, ilmiy hamkorlik va milliy ilmiy tilning takomillashuvida muhim o‘rin egallaydi.

Xulosa

Terminologik leksikografiya zamonaviy ilmiy taraqqiyotning ajralmas qismi bo‘lib, terminlarni to‘plash, tasniflash va standartlashtirish orqali ilmiy kommunikatsiyani to‘g‘rilashga xizmat qiladi. Global axborot almashuvi jarayonida terminlarni tartibga solish, milliy tilda to‘g‘ri qo‘llash va ularni xalqaro me‘yorlarga moslash — til siyosati va ilmiy taraqqiyotning muhim vazifasidir. Shuning uchun terminologik lug‘atlar yaratish va yangilash uzluksiz davom etadigan ilmiy faoliyat bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘ulomov A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Sager J. C. Practical Course in Terminology. – Amsterdam: Benjamins, 1990.
3. ISO 704. Terminology work — Principles and methods. – ISO, 2009.
4. Ahmad D., Rahimov R. Terminologiya asoslari. – Toshkent, 2021.